

Tullia d'Aragona

Johanna Vernqvist

Tidigmodern feministisk poet och kärleksfilosof

I ett brev 1546 ber den italienska renässansförfattaren Tullia d'Aragona (cirka 1501–1556) att få slippa bära den gula sjal som var obligatorisk för alla prostituerade. Hon var skolad in i yrket som kurtisan sedan unga år, men hade blivit anklagad för att vägra bära plagget. I brevet framhåller hon betydelsen av sina litterära och intellektuella insatser. De gör, menar hon, att hon yrkesmässigt ska betraktas som poet och ingenting annat. Begäran beviljas av Cosimo I, av den regerande och mäktiga familjen Medici, och beslutet motiveras med hennes ”unika talanger inom poesi och filosofi” (”la rara scienza di Poesia et Filosofia”).¹

Brevet ger en avgörande insikt i hur d'Aragona medvetet och strategiskt utformade sin karriär och sin offentliga persona under sin tid i Florens på 1540-talet. Brevet skrevs till Eleonora av Toledo, maka till Cosimo I. D'Aragona valde alltså att adressera familjens högsta dam, som var känd för att vara hjälpsam, även om själva beslutet signerades av Cosimo. Redan år 1547, året efter att brevet skrevs, publicerades d'Aragonas diktsamling *Rime della signora Tullia di Aragona et di diversi a lei* liksom hennes filosofiska dialog *Dialogo della infinità di amore*. De båda verken var nydanande på flera sätt, inte

minst då de tydligt argumenterade för kvinnors intellektuella förmågor och gick i direkt polemik med flera av samtidens och historiens filosofiska och litterära auktoriteter.

Syftet med den här artikeln är dels att presentera Tullia d'Aragona och sätta in henne i ett intellektuellt och kulturellt nätverk, dels att analysera dialogen *Dialogo della infinità di amore* som en del av en samtida debatt om kvinnligt intellekt och kärlek. Framför allt belyser jag de feministiska aspekterna av d'Aragonas skrivande och tänkande i dialogen, som konsekvent ifrågasätter den dominerande kvinnosyn som traderats inom filosofin och litteraturen.² Genom att gå i dialog med klassiska auktoriteter som Platon och Aristoteles, och den mer samtida 1400-talsfilosofen Marsilio Ficino, placerar hon medvetet sin argumentation mitt i en pågående debatt. Jag diskuterar också betydelsen av nätverk för d'Aragonas tänkande och karriär, framför allt hennes bekantskaper och kontakter inom den kulturella elit som samlades i salongerna. I salongen – den speciella miljö som många av de filosofiska dialogerna från tiden speglar – kunde kvinnor och män interagera i enlighet med kulturella och sociala normer influerade av filosofiska ideal. Tack vare

den lekfullhet som accepterades inom salongsmiljön var det samtidigt möjligt att kritisera och överskrida just dessa normer.³

Tullia d'Aragonas liv och verk

Tullia d'Aragona föddes i Rom någon gång vid 1500-talets början. Hon var dotter till Giulia Campana, som arbetade som kurtisan åtminstone under en stor del av sitt liv. Forskarna har länge antagit att Campana var kurtisan redan som ung, men litteraturvetaren Julia Hairston har nyligen presenterat arkivfynd som visar att hon kom från en välbärgad familj. Det pekar mot en annan bakgrund och livsstil än den hittills vedertagna, även om det behöver underbyggas med mer forskning för att kunna slås fast.⁴ Vem Tullia d'Aragonas far var är okänt, men det var sannolikt antingen kardinalen Luigi d'Aragona, utomäktenskaplig sonson till kung Ferdinand av Neapel, eller Constanzo Palmieri d'Aragona.

Mycket av det vi vet om Tullia d'Aragonas liv kommer från brev och litterära källor. Bland de litterära är en av de främsta Girolamo Muzios pastorala eklog *Tirrhena* (1547). Hovmannen och poeten Muzio var nära vän och älskare till d'Aragona, och *Tirrhena* fanns med i den första utgåvan av d'Aragonas dikter. "Tirrhena" var d'Aragonas pastorala alias – det vill säga ett namn hon använde i salongernas lekfulla miljö.⁵ Muzios dikt handlar om hennes litterära produktion och om alla de poeter som hyllat henne i dikt och sång. Dikten återger också information om d'Aragonas föräldrar (Muzio antyder att kardinal Luigi d'Aragona var hennes far), och anger hennes födelseort till Rom.⁶

För att vara kurtisan krävdes en humanistisk utbildning och ämnen som poesi, musik och konversationskonst var centrala. D'Aragona lärdes sannolikt upp av sin mor och utökade sedan successivt sina kunskaper inom salongsmiljöerna. Hennes yrke medförde också möjligheten, eller möjligen nödvändigheten, att röra sig geografiskt och hon var verksam

i en rad olika städer i det italienska området. Hon reste exempelvis till Venedig, troligtvis tillsammans med politikern och bankiren Filippo Strozzi, hennes främsta välgörare mellan 1526–1538, och umgicks i de kulturella och intellektuella toppskikten i Venedig, Rom, Ferrara, Siena och Florens.⁷ Kurtisanyrket var således av vikt för d'Aragonas bildning, och för hennes möjligheter att odla kontakter och knyta vänskapsband.

Aspirationerna att etablera sig som poet och intellektuell var dock inte helt enkla att kombinera med kurtisanyrket. D'Aragonas persona var så att säga "doubled and ambiguous", då hon både var kurtisan och en "woman of letters, an object of vilification and admiration" som Hairston formulerar det.⁸ Kurtisanerna, som under 1500-talet framför allt förekom i Rom och Venedig, erbjöd såväl kulturella som sexuella tjänster och innehade en komplicerad samhällsposition. Å ena sidan levde de i de övre skikten av samhället och hade ofta högt anseende. Å andra sidan betraktades de som osedliga, dels för att de rörde sig fritt i det offentliga stadsrummet, dels för att de tjänade pengar på sina kroppar. Kyskhet var den kvinnliga dygden framför alla andra under perioden. D'Aragonas rykte var alltså dubbelt. Hon hyllades och omskrevs för sitt skarpa intellekt, men nämndes också i ökända texter som "Prislista över de venetianska hororna" (*Tariffa delle puttane di Venegia*; 1535).⁹

D'Aragona skrev sammanlagt tre verk: diktsamlingen *Rime della signora Tullia di Aragona et di diversi a lei*, den filosofiska dialogen *Dialogo della infinità di amore* som gavs ut 1547, och eposet *Il Meschino, altramente detto Il Guerrino* som gavs ut postumt år 1560.¹⁰ Dialogen är den enda filosofiska dialog om kärlek som skrevs av en kvinna under perioden. Diktsamlingen i sin tur är den andra någonsin som utgavs av en kvinna i Italien, föregången endast av Vittoria Colonnas (1538). En betydande del av dikterna är så kallade *proposte* och *risposte*, alltså hyllningar som adresseras till respektive besvaras av namngivna personer. Även detta gör d'Aragona

till en föregångare: det är den första diktsamlingen i sitt slag innehållande *proposte-risposte* ställda jämsides med varandra.

Som titeln avslöjar består diktsamlingen av både dikter skrivna av henne själv och av andra, skrivna till henne. På så sätt vittnar samlingen i sig om hennes breda kontaktnät. Vidare pekar strukturen med ett antal hyllningsdikter och dedikationer (bland annat till ovan nämnda Eleonora och hennes make Cosimo I) samt det betydande antalet dikter som hyllar henne själv, på att d'Aragona strategiskt försökte etablera sig som poet och intellektuell.

Av särskild betydelse för d'Aragonas litterära och intellektuella karriär och anseende var Benedetto Varchi (1503–1565), intellektuell florentinsk humanist och författare som anlätades av familjen Medici och regelbundet föreläste vid olika akademier. Varchi var ett slags spindel i nätet, bekant och vän med många av de mest ansedda konstnärerna och poeterna under perioden. Hans vänskap innebar med andra ord en inträdesbiljett till den kulturella eliten. I ett brev till just Varchi, daterat 25 augusti 1546, ber d'Aragona honom att ”prata med” hennes filosofiska dialog ”vid tillfälle”, alltså att läsa den och komma med förslag kring hur den kan revideras (”Ragionate alle volte col mio dialogo”).¹¹ Brevet vittnar, förutom om deras vänskap, om den delvis kollektiva process och den lekfullhet som författandet av litterär och filosofisk text innebar i salongskulturen och inom de kulturella nätverken. Just Varchi motto exempelvis ett omfattande antal texter från poeter och lärda, som sökte hans råd och språkliga kommentarer.¹²

Trots den popularitet som d'Aragonas verk mötte – både hennes dikter och dialog gavs ut i flera upplagor under de närmaste tjugo åren – fick hon svårare att försörja sig vid slutet av sitt liv. Troligen berodde hennes ekonomiska svårigheter på att hon inte kunde försörja sig på sitt skrivande, utan även fortsatt var beroende av sitt yrke som kurtisan. Under hennes livstid skärptes dock lagstiftningen mot prostitution flera gånger, vilket försvårade kurtisanernas liv.

D'Aragona gav inte ut något ytterligare verk under sin livstid, även om hon arbetade på sitt epos under sina sista år i Rom, där hon också dog och begravdes i kyrkan Sant' Agostino år 1556.

Debatten om kvinnan och kärleken

Tullia d'Aragona skrev sig rakt in i en stor diskussion om kvinnors natur och förmågor, som blivit känd under namnet *la querelles des femmes*. De filosofiska debatterna om kärleken och kvinnan var tätt sammanbundna. Den tidigmoderna tidens nedvärderande kvinno-syn har en lång historia, med rötter i bland annat Aristoteles idéer om människans konstitution. Enligt Aristoteles var mannen den starka, virila och förnuftiga, och förknippad med anden, medan kvinnan var svagare, bunden till naturen och förknippad med materia. Hans kvinno-syn traderades under medeltiden exempelvis av Thomas av Aquino, som vävde samman aristoteliska idéer med kristna värderingar i *Summa teologiae* (1265–1272).¹³ *La querelle des femmes* hade initierats av Christine de Pizan i början av 1400-talet, först i ett svar på Jean de Meuns misogyni i *Romanen om rosen* (1268–1285) och därefter i flera texter mot den dominerande kvinno-synen såsom den traderats genom århundradena. I den mest kända, *Kvinnostaden* (*La Cité des Dames*, 1405), skrev hon bland annat flera berättelser om kvinnors upplevelser av kärlek som syftar till att omvärdera synen på kvinnan.¹⁴

La querelle des femmes var en livlig debatt under d'Aragonas livstid. Under 1500-talet gavs traktat, dialoger och skönlitterära texter om kärlek och om kvinnans värdighet ut i högt tempo. Intresset var stort och de sålde bra. Pietro Bembo's *Gli Asolani* (1505), Baldassare Castigliones *Boken om hovmannen* (*Il libro del cortegiano*, 1528), novellsamlingen *Heptaméron* (1559) av Margareta av Navarra och filosofiska verk av Moderata Fonte (1555–1592) och Lucrezia Marinella (1571–1653) är några exempel.¹⁵ Ytterligare ett är Leone Ebreos (egentligen

Judah Abravanel) *Dialoghi d'amore* (skriven och cirkulerad i manuskript före 1510, publicerad 1535), som hade en avgörande betydelse för d'Aragonas filosofiska idéer.¹⁶ Vissa förlag, som just Giolito som gav ut d'Aragona, tycks ha specialiserat sig på filosofiska verk som på olika sätt skrev in sig i debatterna.¹⁷

Debatterna fördes inte minst i just dialogform. Under 1500-talet hade dialogen blivit en av de mest populära genrerna för att avhandla frågor om kärleken och dess kopplingar till kvinnans och mannens natur. Den florentinska filosofen och läkaren Marsilio Ficinos översättningar av Platons samtliga verk till latin (och vissa även till folkspråk) populariserade dialogen som filosofisk genre. Ficinos *De amore* (latin 1469, folkspråk 1484), en tolkning av Platons *Gästbudet*, var en nyckeltext i debatten om kärlek. Ficinos kristna transformation av den platonska kärleksläran, där distinktionen mellan en hög och en låg form av kärlek var central, fick inte bara stort inflytande inom filosofin utan även på litteraturens och konstens gestaltningar av kärlek. För kvinnors del innebar det nyplatoniska kärleksidealet nya möjligheter. Dess fokus på förfinad själslig kärlek gjorde att kvinnor kunde skriva kärlekspoesi utan att förlora sitt kyska anseende.¹⁸ Men att Ficino följde Platon och framhöll den sokratiske relationen – en relation mellan män, ofta en något äldre och en yngre – framför alla andra blev också ett problem. För vad händer med kvinnan, om den höga kärleken bara finns mellan män?

Synen på kvinnan och kärleken i *Dialogo della infinità di amore*

Tullia d'Aragonas dialog utreder framför allt frågan om kärleken kan anses vara oändlig eller ej. Dialogen utgörs av ett samtal mellan T., V. och M.L. – Tullia själv, den ovan nämnde Varchi, och Lattantio Benucci vars förkortning står för Messer Lattantio.¹⁹ Liksom de andra bygger Lattantio på en verklig poet och intellektuell i d'Aragonas bekantskapskrets. Därutöver närvarar en skara icke-namngivna åhörare

som samlats i Tullias salong. Dialogen följer på så vis genrens konventioner – den speglar en verklig salongsmiljö, verkliga personer och utspelar sig i d'Aragonas florentinska villa.

Texten inleds *in medias res*, med Varchis ankomst mitt under ett pågående samtal. Därmed drar d'Aragona omedelbart in läsaren till en samhörighet med salongspubliken. När det filosofiska samtalet mellan Varchi och Tullia utvecklas följer författaren genrens konventioner och retorik genom att konsekvent återropa både historiska och samtida auktoriteter inom ämnet kärlek. Ofta lägger Tullia ord i munnen på Varchi endast för att kunna motsäga dem eller leda samtalet vidare åt det håll hon vill, som regel på ett mycket underhållande sätt. ”With sly humour”, som konstvetaren Mary D. Garrard formulerar det, ”she undermines what today we would call 'mansplaining’”.²⁰

Tidigare hade d'Aragona själv blivit ett exempel på hur de båda ämnena kärlek och kvinnan ofta diskuterades tillsammans, och då framför allt huruvida de filosofiska aspekterna av kärlek hade med kvinnan att göra eller inte. Flera forskare, såsom Janet L. Smarr, Reinier Leushuis och Campbell, har beskrivit d'Aragonas dialog som delvis ett svar på den mångsidige författaren och tänkaren Sperone Speronis gestaltning av henne i *Dialogo d'amore* (1542).²¹ Speroni och d'Aragona hade umgåtts i samma salonger i Venedig, och som Campbell påpekar tycks Speroni ha funnit d'Aragonas salongspersona och litterära talang å ena sidan fascinerande, å andra sidan djupt provocerande. Campbell och Smarr har visat att Speronis text präglas av en nedvärderande syn på kvinnor, och att han återkommande alluderar på Tullias erfarenheter av kroppslig kärlek och hennes skönhet – i motsats till hennes intellektuella förmågor.²² Denna gestaltning ger hennes manliga samtalspartner överläge och ger Speroni makt att kontrollera henne, åtminstone i sin egen tryckta text.²³ Litteraturvetaren Robert Buranello menar å andra sidan att Tullias framträdande roll som aktiv deltagare i samtalet är revolutionerande

för tiden och genren. Han påpekar också att hon gestaltas som insatt i både kärlekens fysiska och intellektuella sidor.²⁴

Oavsett hur vi väljer att tolka Speronis dialog kan vi konstatera att d’Aragona besvarade den i sin egen. Ett av de områden där hon säger emot Speroni är i skildringen av hennes (eventuella) svartsjuka. Både d’Aragonas och Speronis dialog nämner hennes relation med Tasso. Poeten Bernardo Tasso, far till författaren Torquato Tasso, är Tullias älskare i dialogen, liksom en av d’Aragonas älskare i verkliga livet. Svartsjuka var vid tiden ett återkommande karaktärsdrag i misogynna framställningar av kvinnan.²⁵ Exempelvis höll Varchi en föreläsning på temat svartsjuka, *gelosia*, i Padua i början av 1540-talet. Varchi förklarade att sjukdomen orsakar en konstant och evig ångest i själen, och att den som drabbas upptas så helt av misstänksamhet att det kan leda till galenskap och förvandla kärleken till hat. Kvinnor är, enligt Varchi, mer benägna att känna svartsjuka eftersom de är mindre kloka och mindre förnuftiga än män.²⁶ Det är den sortens resonemang som ligger i bakgrunden av d’Aragonas försvar mot anklagelserna om svartsjuka. Varchis resonemang är kännetecknande för den samtida synen på svartsjuka, och d’Aragona – som nämner den i sin dialog – hade med stor sannolikhet tagit del av hans föreläsning.

D’Aragona svarar direkt på Speronis beskyllningar i slutet av sin dialog, genom Lattantio. Han återger här ett samtal han ska ha haft med Tullia vid ett tidigare tillfälle:

Jag kontrade med herr Speronis auktoritet och vittnesbörd i hans mycket sköna och lärda *Dialogo di Amore*, varpå hon svarade att den kärlek hon kände och fortfarande känner för Tasso grundas på hans dygder och på att hans kärlek till henne varit extraordinär. Men hon har aldrig varit svartsjuk.²⁷

Tullia försvarar sig alltså mot beskyllningen att vara drabbad av svartsjuka och understryker dessutom att kärleken mellan henne och Tasso

är av det ädla slaget. Därigenom argumenterar d’Aragona också, mellan raderna, emot anklagelsen gentemot kvinnor som mer svartsjuka generellt. På så sätt går hon inte bara i dialog med Speroni, utan använder snarare hans beskyllning som utgångspunkt för att kritisera den dominerande synen på kvinnor som mindre förnuftiga och mer känslstyrda än män. Tullia själv är ett exempel som motbevisar en sådan föreställning.

Speroni nämns vid namn flera gånger i dialogen och hans betydelse för dess tillkomst är tydlig. Men han är bara en i mängden av de författare och texter vars idéer och gestaltningar av kvinnan som d’Aragona diskuterar, kritiserar och omförhandlar. Genomgående hänvisar hon till filosofiska auktoriteter som Platon, Aristoteles, Bembo, Leone och Ficino. Ibland håller hon med dem och styrker sina argument genom deras auktoritet, i andra fall kritiserar hon dem och motbevisar deras teser.

På samma sätt använder sig d’Aragona av ett antal litterära storheter. En talande och betydelsefull sekvens återfinns en bit in i dialogen och rör sig om kvinnors förmåga eller oförmåga att vara beständiga i kärlek. Varchi citerar ett par rader av Petrarca, för att argumentera för att det är allmänt känt att, som han uttrycker det, ”kärleken blott varar en kort tid i kvinnors hjärtan”.²⁸ Varaktig kärlek ansågs allmänt i tidens intellektuella diskussioner förädla människan. Det var vägen till kärlekens högsta intellektuella nivå. Att säga att kvinnor inte var förmögna till detta var med andra ord en del av nedvärderingen av kvinnan i det pågående filosofiska samtalet. Om hon inte var förmögen till varaktig kärlek var hon inte heller förmögen till förädling.

Tullia svarar på beskyllningen med en replik som helt vänder på perspektivet:

Men det hade krävts att madonna Laura hade haft möjlighet att skriva lika mycket om honom som han skrev om henne. Då hade ni sett hur det hela hade fallit ut annorlunda.²⁹

Den här ordväxlingen mellan Varchi och Tullia handlar om att understryka att de litterära gestaltningarna av och filosofiska idéerna om kvinnan dominerats av manliga röster. Tullia påpekar i citatet att kvinnans *egen* röst har saknats; kvinnan, här exemplifierad av Petrarcas så omskrivna kärleksobjekt Laura, har varit omtalad, men aldrig själv kommit till tals. Laura var välkänd som ett av litteraturhistoriens mest betydelsefulla kärleksobjekt, och hennes historia och identitet väckte stort intresse under 1500-talet. Att d'Aragona låter Varchi citera Petrarca är alltså ett strategiskt drag för att Tullia ska kunna använda just Laura som *exemplum*. På så vis påminner d'Aragonas sätt att här framföra kritik mot den manliga ensidigheten i synen på och gestaltningen av kvinnan, om föregångare som Christine de Pizan. Karaktären Tullias egen närvaro i dialogen säkerställer dessutom att en kvinnlig röst blir hörd och är i sig att betrakta som en kritik mot den manliga ensidigheten i den dominerande debatten.

D'Aragona påpekar vidare vid flera tillfällen i dialogen just att kvinnan *är* förmögen till att förstå och själv praktisera förädlade kärlek. Vid ett av dessa tillfällen omtalas den förädlade sokratiske kärleken som tar sin början vid insikten om fysisk skönhet för att sedan leda den älskande steg för steg upp mot en intellektuell, filosofisk förståelse av skönheten och kärleken. D'Aragona hänvisar i sekvensen till Sokrates och Platon och exemplifierar med *Alkibiades* (i *Gästabudet*, cirka 385 f. Kr) och *Faidros* (cirka 406 f. Kr) som ställer den sokratiske relationen mellan män högre än ett förhållande mellan man och kvinna.

Varchi är i dialogen positivt inställd till det sokratiske idealet, medan Tullia kritiserar hans inställning.³⁰ Hon ifrågasätter att den förädlade kärleken bara förekommer i kärleksrelationer mellan män:

Jag vill inte släppa den här saken i sådan hast. Även om jag vet att allt det ni säger är helt sant, skulle jag ändå vilja veta varför det inte är möjligt att älska en kvinna med samma

form av kärlek [som en man]. För jag tror inte att ni avser att påstå att kvinnor inte har den intellektuella själ som männen har eller att de inte ens hör till samma släkte, såsom jag hört sägas av andra.³¹

Citatet är ett exempel på de mycket konkreta kommentarer d'Aragona ger om de dominerande föreställningarna om kvinnans underlägsenhet i förhållande till mannen, gällande hennes brist på intellekt och oförmåga att förstå kärlekens fulla potential. Genom att referera och diskutera de klassiska grekiska texterna i dialogform, kan d'Aragona granska deras nedvärdering av kvinnor. Eller som litteraturvetaren och översättaren Rinaldina Russell formulerat det: "Aragona is able to call the bluff of Platonic theories and contest the Aristotelian notion of women's inferiority."³² När d'Aragona skriver in kvinnan i det sokratiske kärleksidealet innebär det också en korrigering av kvinnobilden. När Varchi besvarar den replik som citerades ovan håller han nämligen med Tullia. Kvinnor inte bara kan, utan *bör*, älskas med just den formen av förädlade kärlek.³³

Kropp och själ

D'Aragonas syn på kärleken grundar sig i hennes syn på människan (i vilken mannen och kvinnan är jämlika) och på kroppens *och* själens gemensamma förhållande till kärleken. Karaktären Tullia föreslår nämligen deras gemensamma betydelse tidigt i dialogen, då hon frågar: "Vem känner inte till att det sammansatta, själen och kroppen tillsammans, är ädlare och mer perfekt än själen allena?"³⁴ Frågan löper sedan som en röd tråd genom dialogen och det fokus hon lägger på kroppen ger en förhållandevis realistisk syn på kärleken, samtidigt som det också tillåter henne att skriva in kvinnan på ett konkret sätt. D'Aragona vänder alltså det faktum att kvinnan traditionellt förknippats med det materiella, med kroppen, till sin fördel. Som vi ska se, resulterar argumentationen i att kvinnans filosofiska och intellektuella för-

mågor i förhållande till kärlek höjs till samma nivå som mannens.

På många vis följer d’Aragona den nyplatoniska kärleksfilosofin. Hon delar exempelvis upp kärleken i två begärsformer. Men i den nyplatoniska läran understryks kroppens underlägsenhet i kontrast till själens intellektuella förståelse av kärleken och skönheten. I d’Aragonas dialog framhävs istället kroppens och själens samhörighet i upplevelsen och förståelsen av kärleken. Hon låter Tullia förklara:

Kärleken är oändlig, inte som akt men i sin kraft, för man kan inte älska med ett slut i sikte. Det vill säga, förälskade personers begär är oändligt och de nöjer sig inte med någonting. Detta beror på att de, efter att ha uppnått en sak, alltid begär något nytt och efter det, något nytt och åter nytt och så fortsätter det att följa nya saker. De kan aldrig bli tillfredsställda, vilket också Boccaccio själv vittnar om i inledningen till sina *Hundra noveller* [*Decamerone*].³⁵

Kärlekens oändlighet beror alltså på att människans begär efter den andra aldrig helt kan stillas. Den här tanken går i sin tur tillbaka till en annan föreställning som vid tiden populariserats inom nyplatonismen, nämligen den om två älskandes möjlighet att uppgå i varandra i form av en androgyn.³⁶ I citatet ovan tycks en sådan sammansmältning av två personer inte möjlig – två kroppar förblir två kroppar när själva akten är över, och begäret kan då uppstå på nytt. Tullia förtydligar detta i en något senare sekvens och påpekar då att den sammansmältning som de älskande begär bara är möjlig på andlig nivå och framför allt i deras fantasi (*la fantasia*). Hon vill dock säga hela sanningen och påpekar att de älskande inte nöjer sig med endast en andlig förening, utan även begär en kroppslig sådan, vilket i sin tur skulle resultera i en fullständig sammansmältning. Men ”detta låter sig inte göras, eftersom det inte är möjligt för kropparna att tränga in i varandra”. Med grund i kärleken som realitet, snarare än fantasi, upprepar Tullia sedan sin

slutsats: begäret uppstår alltid på nytt eftersom de älskande aldrig lyckas nå den fullständiga sammansmältning som de eftertraktar, och på så vis kan kärleken betraktas som oändlig.³⁷

Både Tullia och Varchi argumenterar vidare för att den kroppsliga begärsformen inte bör anses vulgär då den och dess affekter (*affetti amorosi*) är en del av den förädlade kärleken. Tullia säger att ”varken i växter eller hos djur kan sådan kärlek skyllas på, och den bör inte heller kallas för oanständig eller ohederlig, inte heller så hos människan. Snarare kan och bör den hyllas”.³⁸ Det fysiska begäret, sexualiteten och fortplantningen är en del av människans natur, och så länge man inte låter sig styras av det, utan av förnuftet, är begäret en god sak. D’Aragona menar således inte att man otyglat ska ge sig hän till kroppens begär. Men genom att grunda sitt argument på naturlagar ger hon, återigen, företräde för kärleken mellan kvinna och man istället för den manliga sokratiske kärleken. På så vis eliminerar d’Aragona kvinnans underlägsna position och etablerar istället en jämlik syn på kvinnan och mannen.

Tidigare har forskare påpekat att D’Aragonas positiva inställning till kärlekens kroppsliga form är influerad av Leones idéer i *Dialoghi d’amore*, aristoteliska strömningar och av lyrisk kärleksgestaltningar som Petrarca.³⁹ Jag vill här, avslutningsvis, lägga till betydelsen av epikurismens föreställningar om sinnenas betydelse för människans intellektuella förståelse av kärleken för d’Aragona. Det är möjligt att d’Aragonas kunskaper om epikurismens idéer härstammar från Ficino, som hänvisar till Lucretius flera gånger i *De amore*.⁴⁰ Men det är också möjligt att hon kom i kontakt med läran under sin period i Venedig. Redan år 1515 hade den venetianska tryckaren Aldus Manutius gett ut Lucretius *De rerum natura* i en utgåva av poeten och naturfilosofen Andrea Navagero. Dessutom var d’Aragona sannolikt bekant med läkaren och poeten Girolamo Fracastoro, som var vän med Navagero och även han starkt influerad av den epikureiska läran.⁴¹

Lucretius, epikurismens största föregångs-

gestalt, menar liksom d'Aragona att sexualiteten är en naturlig del av människan. Epikurismen lägger vidare fokus på kroppens och sinnenas betydelse för människans uppfattning och förståelse av sin omvärld, och Lucretius skriver att "[s]anningsbegreppet föds ur sinnena, det må vi inse, / och deras vittnesbörd kan inte sättas ifråga".⁴² Dessa idéer går även att urskilja i d'Aragonas filosofi. Som vi har sett ovan ska det fysiska begäret inte förkastas eller ignoreras utan bejakas, eftersom det är en del av det som leder människan, män liksom kvinnor, till sanningen om kärleken och som möjliggör kärlekens evighet.

Tullia d'Aragonas *Dialogo della infinità di amore* gjorde avtryck i den egna samtiden och trycktes i flera nya upplagor under 1550- och 1560-talen. Hennes inlägg visar att kvinnor var delaktiga i de livliga filosofiska diskussioner om kvinnan och kärleken som fördes i tidigmodern tid. I den här artikeln har jag främst

fokuserat hur d'Aragona gick i polemik med traderade idéer om kvinnans underlägsenhet och oförmåga att förstå kärlekens förändlande och intellektuella nivåer. I andra sammanhang har jag visat de filosofiska parallellerna mellan d'Aragona och den venetianska poeten Gaspara Stampa kring just dessa frågor, samt de litterära strategier som de båda använde för att kritisera misogyni.⁴³ I den här artikeln har jag bland annat diskuterat hur hon svarar på framställningen av henne själv i Sperone Speronis *Dialogo d'amore*. I tät dialog med andra skrev d'Aragona avancerade litterära och filosofiska argument. Hennes dialog är ett exempel på komplexiteten i *la quarelle des femmes*, och på hur olika auktoriteter kunde användas som en del av den retoriska strategin. *Dialogo della infinità di amore* är det första exemplet på hur kvinnor debatterade om kärlek i den filosofiska dialogens form, och utgör en tidigmodern, feministisk, replik om kvinnan.

Noter

Forskningsresultaten i föreliggande artikel har möjliggjorts tack vare forskningsanslag från Fondazione Famiglia Rausing och Åke Wibergs stiftelse.

- 1 Tullia d'Aragona, *The Poems and Letters of Tullia d'Aragona and Others: A Bilingual Edition*, red. och övers. Julia Hairston (Toronto: Iter Inc. Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2014), 23–24.
- 2 Jag väljer att använda begreppet feminism och följer konstvetaren Mary D. Garrard som menar att feminismen "existed before we knew what to call it, and as with science, we must see the larger picture. If we do not recognize feminism as a continuum that has evolved over time, from the fourteenth century to the present, we risk separating women from our history, and minimizing feminism's significance in history writ large." Mary D. Garrard, *Artemisia Gentileschi and Feminism in Early Modern Europe* (London: Reaktion Books, 2020), 9.

- 3 Julie Campbell, *Literary Circles and Gender in Early Modern Europe: A Cross-Cultural Approach* (Aldershot & Burlington: Ashgate, 2006), 11.
- 4 Hairston, "Introduction", i *The Poems and Letters*, 11.
- 5 Det var vanligt vid tiden att poeter kallade sig själva vid smeknamn av den typen då de deltog och framförde sin poesi i salongerna.
- 6 Girolamo Muzio, "Tirrhena" i *The Poems and Letters*, 153–181. Se specifikt rad 265–317, samt Hairstons annotering av samma rader.
- 7 Hairston, "Introduction", i *The Poems and Letters*, 35.
- 8 Ibid., 2.
- 9 Ibid., 29–37. För vidare forskning om de italienska kurtisanerna, se Lynn Lawner, *Lives of the Courtesans* (New York: Rizzoli, 1989) och *The Courtesan's Arts: Cross-Cultural Perspectives*, reds. Martha Feldman och Bonnie Gordon (New York: Oxford University Press, 2006).
- 10 Det finns en pågående diskussion om huruvida

- Tullia d'Aragona författat detta verk eller inte. Jag följer Julia Hairstons argumentation för att d'Aragona har skrivit verket. Se Julia Hairston, "L'attribuzione de *Il Meschino, altramente detto Il Guerrino di Tullia d'Aragona*, alcuni documenti", i *RR: Roma nel Rinascimento* (2018), 419–439.
- 11 Aragona, *The Poems and Letters*, 291.
  - 12 Hairston, "Introduction", i *The Poems and Letters*, 44–45. Varchi hade exempelvis kontakt med andra kvinnliga poeter såsom Gaspara Stampa och Laura Battiferri.
  - 13 Margaret L. King och Albert Rabil Jr., "The Other Voice in Early Modern Europe: Introduction to the Serie", i Tullia d'Aragona, *Dialogue on the Infinity of Love*, reds. och övers. Rinaldina Russell och Bruce Merry (Chicago: University of Chicago Press, 1997), 1–19.
  - 14 Se exempelvis Carin Franzéns analys av de Pizans verk i kapitlet "Kärlekens allegori" i *Jag gav honom inte min kärlek: Om hövisk kärlek som kvinnlig strategi* (Stockholm, Ersatz, 2012), 47–85.
  - 15 Det är framför allt bok 4 av diplomaten och författaren Castigliones *Boken om hovmannen* som frågan om nyplatonisk kärlek reds ut av den karaktär som bygger på och bär namnet Pietro Bembo. Bembo var en stor humanist och poet, välkänd, förutom för sin *Gli Asolani* och sin poesi, bland annat för sitt språkpolitiska program över den toskanska dialektens kvaliteter, och för sin kärleksaffär med Lucrezia Borgia. Leone Ebreo, född i Portugal, var judisk filosof, läkare och poet verksam ibland annat Genua, Venedig och Neapel. Hans oavslutade kärleksdialog nådde stor popularitet under 1500-talet och gavs ut i flera upplagor och översattes tidigt till exempelvis franska, hebreiska, spanska och latin.
  - 16 Delfina Giovanozzi, "Leone Ebreo in Tullia d'Aragona's *Dialogo*: Between Varchi's Legacy and Philosophical Autonomy", *British Journal for the History of Philosophy* 27, nr 4 (2019): 702–717.
  - 17 För en fördjupad diskussion, se Androniki Dialeti, "Defending Women, Negotiating Masculinity in Early Modern Italy", *The Historical Journal* 54, nr 1 (2011): 1–23 och "The Publisher Gabriel Giolito de' Ferrari, Female Readers and the Debate about Women in the Sixteenth-Century Italy", *Renaissance and Reformation / Renaissance et Réforme* XXVIII, nr 4 (2004): 5–32.
  - 18 Sears Jayne, "Introduction", i *Commentary on Plato's Symposium on Love*, red., Marsilio Ficino, övers. Sears Jayne (Dallas: Spring Publication, 1985), 19. För en fördjupning i Ficinos komplicerade och relativt krävande *De amore* och den samkönade sokratiska relationens framskrivna position, se Unn Irene Aasdalen, *Den gjenfødte Eros: Nyplatoniske kjærlighetsteorier i den italienske renessansen* (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2013). Aasdalens studie innehåller, förutom ett kapitel om Ficino, kapitel om Castiglione och Bembo, och Leone Ebreo och Tullia d'Aragona.
  - 19 Både Tullia d'Aragonas och Sperone Speronis filosofiska dialoger innehåller karaktärer med namnet Tullia. I det följande används därför förnamnet Tullia då karaktärerna i dialogerna avses, medan Tullia d'Aragona eller d'Aragona används när den verkliga personen avses. Lattantio stavas ibland även Lattanzio, men jag har valt att behålla den stavning som förekommer i dialogens originalutgåva.
  - 20 Garrard, *Artemisia Gentileschi and Feminism in Early Modern Europe*, 50.
  - 21 Janet Smarr, "A Dialogue on Dialogues: Tullia d'Aragona and Sperone Speroni", *MLN* 113, nr 1 (1998): 204–211; Reinier Leushuis, "The Infinite Practice of Amorous Speaking: Tullia d'Aragona and the Venetian *Poligrafia*", i *Speaking of Love: The Love Dialogue in Italian and French Renaissance Literature* (Leiden: Brill, 2017), 108–170; Campbell, *Literary Circles*.
  - 22 Smarr, "A Dialogue"; Campbell, *Literary Circles*.
  - 23 Campbell, *Literary Circles*, 33.
  - 24 Robert Buranello, "Figura meretricis: Tullia d'Aragona in Sperone Speroni's *Dialogo d'amore*", i *The Prostitute in Italian Society, Art and Literature*, temanummer av *Spunti e Ricerche* 15, red. Raffaele Lampugnani (2000): 53–68.
  - 25 För en fördjupad diskussion om den tidigmoderna misogynin, se Howard Bloch, *Medieval Misogyny and the Invention of Western Romantic Love* (Chicago: University of Chicago Press, 1991).
  - 26 "avendo naturalmente manco prudenza, et consiglio, è forza che più si diano in preda,

- & più si lasciano vincere da questa furia, che gli oumini”, Benedetto Varchi, ”Lezione di Benedetto Varchi nell’ Accademia di Padova sopra un sonetto del Casa e sulla gelosia”, i *Opere di Benedetto Varchi con le lettere di Gio: Batista Busini*, Volym 1, (Milano: Nicolò Bettoni e comp., 1834), 174–188, 179.
- 27 ”E, allegandole io la autorità e testimonianza di messer Sperone in quel suo bellissimo e dottissimo *Dialogo di Amore*, mi rispose avere amato ed amare il Tasso per le sue virtù, e per essere stata amata da lui assai più che straordinariamente; ma che mai non ne aveva avuto gelosia.” Tullia d’Aragona, *Dialogo della infinità di amore*, (Venedig, 1547), här och i det följande citerad ur *Trattati d’amore del cinquecento*, red. Giuseppe Zonta, (Bari: Laterza & Figli, 1912), 185–248, 242–243. Samtliga översättningar av dialogen är mina egna och har diskuterats med Ellen Söderblom Saarela. Översättningarna utgör en del av ett pågående samarbete mellan mig och Söderblom Saarela, där vi tillsammans översätter dialogen i sin helhet till svenska.
- 28 Varchi citerar alltså Petrarca: ”ond’io so ben ch’un amoroso stato / in cor di donna picciol tempo dura.” Aragona, *Dialogo della infinità di amore*, 201.
- 29 ”Ma bisognava che Madonna Laura avesse avuto a scrivere ella altrettanto di lui quanto egli scrisse di lei, ed avereste veduto come fosse ita la bisogna.” *Ibid.*, 201.
- 30 *Ibid.*, 228.
- 31 ”Io non vorrei passare questa cosa così in fretta. E con tutto che conosca quello che dite esser verissimo, tuttavia vorrei sapere perché non si può amare anche una donna di cotesto medesimo amore; ché non penso già che vogliate dire che le donne non abbiano l’anima intellettiva come gli uomini e non siano di una medesima specie, come ho sentito dire a certi.” *Ibid.*, 229.
- 32 Rinaldina Russell, ”Introduction”, i Aragona, *Dialogue on the Infinity of Love*, 38.
- 33 Giovanozzi påpekar också att den verkliga Varchi uttrycker sig på snarlikt vis i en av sina föreläsningar. ”Leone Ebreo in Tullia d’Aragona’s *Dialogo*”, 712, not 20.
- 34 ”Chi non sa che tutto il composto, cioè l’anima e il corpo insieme, è più nobile e più perfetto che l’anima sola?” Aragona, *Dialogo della infinità di amore*, 197.
- 35 ”Che Amore è infinito non in atto, ma in potenza, e che non si può amar con termine: cioè che i disideri degli amanti sono infiniti e mai non si acquetano a cosa niuna; perché, dopo questo, vogliono qualche altra cosa, e, dopo quella altra, una altra, e così di mano successivamente; e mai non si contentano, come testimonia il Boccaccio di se medesimo nel principio delle sue *Cento novelle*.” *Ibid.*, 216.
- 36 Jag diskuterar de tidigmoderna receptionerna och gestaltningarna av androgynen som myt och symbol för fullkomlig kärlek i min avhandling. Johanna Vernqvist, *The Androgyne and the Phoenix: Marguerite de Navarre and Gaspara Stampa: Gendering Early Modern Debates on Love* (Linköping: Linköping University Press, 2018). För min diskussion om d’Aragonas syn på androgynen, se särskilt 115–117.
- 37 ”Bene è vero che, disiderando lo amante, oltra questa unione spiritale, ancora la union corporeale per farsi più che può un medesimo con la cosa amata, e non si potendo questa fare, per lo non esser possibile che i corpi penetrin l’un l’altro, egli non si può mai conseguir questo suo disiderio, e così non arriva mai al suo fine, e perciò non può amar con termine, come io conchiusi di sopra.” Aragona, *Dialogo della infinità di amore*, 223.
- 38 ”Né nelle piante né negli animali non si può biasmar cotale amore, né in loro si chiama lascivo o disonesto, né negli uomini ancora; anzi si può e si dee lodare.” *Ibid.*, 226.
- 39 Delfina Giovanozzi, ”Leone Ebreo in Tullia d’Aragona’s *Dialogo*”; Unn Irene Aasdalen, *Den gjensfødte Eros*; Russell, ”Introduction”, i Aragona, *Dialogue*.
- 40 Jayne påpekar att Ficino nämner Lucretius sex gånger i sin diskussion om den fysiska kärlekens naturlighet. ”Introduction”, *Commentary*, 16.
- 41 Pablo Maurette, ”De rerum textura: Lucretius, Fracastoro, and the Senses of Touch”, i *Sixteenth Century Journal* XLV, nr 2 (2014): 309–330. Bekantskapen mellan d’Aragona och Fracastoro nämns i äldre biografier, såsom i

Enrico Celanis introduktion till *Le rime di Tullia d'Aragona, cortigiana del secolo XVI* (Bologna: Romagnoli Dall' Acqua libraio editore, 1891), XLVIII. Hairston påpekar också den möjliga bekantskapen, men att hon inte funnit något arkivmaterial som styrker den.

42 Lucretius, *Om tingens natur*, övers. Ingvar

Björkeson (Stockholm: Bokförlaget Faethon, 2019), 278–279, rad 478–479. Han skriver också på sidan 281, rad 511–512, att "[d]e legioner av ord man fört fram mot människans sinnen, / det kan vi alltså slå fast, har ingen substans eller slagkraft".

43 Vernqvist, *The Androgyne and the Phoenix*.

Summary

Tullia d'Aragona: Early Modern Feminist, Poet and Philosopher of Love

This article gives an overview of the life and work of the early modern poet and philosopher Tullia d'Aragona, with specific focus on the feminist ideas that are presented in her dialogue on love, *Dialogo della infinità di amore* (1547). By extensively referencing classical and contemporary writers on the subjects of love and gender, like Plato, Marsilio Ficino and Sperone Speroni, Aragona places her *Dialogo* in the middle of the early modern debate on love and skillfully makes use of dialogical rhetoric in order to discuss

and criticize existing configurations of love and gender. By considering the significance of the body, this article shows how the incorporated dismissal of women in for example Neoplatonic ideas where the (female) body is connected to base and lascivious love in opposition to the ennobling and honest love of (male) souls, is questioned, countered and re-written by d'Aragona.

Keywords: Tullia d'Aragona, love dialogue, feminism, early modern women, early modern philosophy, early modern poetry, women's writing